

2. David Reich. Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past. – Oxford: Oxford University Press, 2018.
3. Eske Willerslev, Mikkel H. Schierup. Ancient DNA studies of human evolution // Annual Review of Genomics and Human Genetics. – 2014. – Vol. 15. – P. 215–234.
4. Johannes Krause, Thomas Trappe. A Short History of Humanity. – New York: Random House, 2021.
5. Pontus Skoglund, David Reich. A genomic view of the peopling of the Americas // Current Opinion in Genetics & Development. – 2016. – Vol. 41. – P. 27–35.
6. UNESCO. Генетичні дослідження та біоетика: міжнародні стандарти. – Paris, 2015.
7. Nature. Ancient DNA: breakthroughs and perspectives // Nature. – 2020.
8. Дергачов В.О. Основи палеогенетики. – Київ: Наукова думка, 2019.
9. Козак О.Д. Археологія та генетика: міждисциплінарні дослідження. – Львів, 2021.

УДК: 94(477.83/.86)"18/19":316.75:711.4

Степан КУШНІР,
аспірант 1 курсу спеціальності В9 Історія та археологія
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Дрогобицька О.Я., к.іст.н., доцент

ДОЗВІЛЛЯ В ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ МІСТ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Анотація. У тезах доповіді розглянуто дозвілля як складову історії повсякденності міського населення Східної Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Проаналізовано соціокультурні практики, що формувалися в міському середовищі, зокрема театральні вистави, читальні, святкування

та громадські ініціативи. Особливу увагу приділено взаємозв'язку дозвілля з процесами модернізації та трансформації міської культури.

Ключові слова: дозвілля, історія повсякденності, Східна Галичина, міське середовище, соціокультурні практики, модернізація.

Поняття дозвілля у соціології та культурології розглядається як складова вільного часу, що має власну соціальну й культурну функціональність. Вільний час визначається як простір свободи, де індивід може реалізувати свої інтереси, потреби та прагнення поза межами професійної діяльності. Дозвілля, у свою чергу, постає як особлива форма активності, спрямована на відновлення фізичних і духовних сил, розвиток особистості та задоволення культурних потреб [1, с. 9–10].

У західноєвропейській традиції термін «leisure» (англ.) чи «loisir» (фр.) означає свободу вибору діяльності, що не зумовлена економічною необхідністю. Класичне визначення «дозвілля» французького соціолога Ж. Дюмазедьє підкреслює, що воно охоплює всі види добровільної активності після виконання професійних і сімейних обов'язків [2, с. 156]. Таким чином, дозвілля є не лише відпочинком, а й сферою самореалізації та соціальної інтеграції.

Теоретичні підходи до вивчення дозвілля охоплюють кілька взаємопов'язаних вимірів:

- функціональний – дозвілля виконує відновлювальну, виховну, інтеграційну та рекреаційну функції; воно сприяє відновленню психофізіологічних ресурсів і формуванню соціальної ідентичності [2, с. 156–157];
- культурологічний – дозвілля як «універсум культури» формує смисли, стилі життя і моделі споживання; у добу масової культури воно одночасно демократизується й комерціалізується, що породжує напругу між самореалізацією і стандартизованим споживанням [3, с. 18–20];

- соціоструктурний – доступ до різних форм дозвілля та їхній зміст детермінуються класовими, професійними й демографічними чинниками; дозвілля віддзеркалює нерівності в ресурсах часу й доходах [1, с. 48];
- історико-філософський – співвідношення праці й дозвілля змінювалося в історії: від античних ідеалів «схоле»/«otium» до модерних моделей, де дозвілля набуває функцій самореалізації й культурного капіталу [4, с. 41].

Історично дозвілля формувалося як соціальне явище у процесі скорочення робочого часу та зростання можливостей для культурної активності. Уже в античності воно трактувалося як привілей вільних громадян, що дозволяв займатися філософією, мистецтвом чи політикою [4, с. 42]. У середньовіччі дозвілля набуло релігійного забарвлення, ототожнюючись із святами та духовними практиками. В епоху модерну воно поступово секуляризувалося й стало частиною міського способу життя. На межі XIX–XX ст. у Європі відбувається інституціоналізація дозвілля: виникають клуби, театри, спортивні товариства, туристичні організації. Це було зумовлено як соціально-економічними змінами (індустріалізація, урбанізація), так і культурними трансформаціями. Дозвілля перестає бути виключно привілеєм еліти й стає доступним ширшим верствам населення [2, с. 155].

Перехід до індустріального суспільства супроводжувався радикальними змінами у часовій структурі життя: скорочення робочого часу, урбанізація, зростання мобільності й поява масових культурних інституцій створили передумови для масового дозвілля. У містах Східної Галичини ці процеси мали свої специфічні риси: поєднання традиційних народних форм (свята, обрядові практики) з новими міськими інституціями дозвілля; вплив західноєвропейських культурних моделей через міграцію, друковані видання та освітні інституції; а також ідеологічні трансформації в періоди політичних змін, які модифікували зміст і доступність дозвілля.

Раціональна організація вільного часу мала історичні витоки ще в античності, але саме індустріальна модернізація зробила його масовим явищем і предметом соціальної політики [2, с. 155–156].

Варто відзначити, що в українському контексті, зокрема на території Східної Галичини, дозвілля відображало процеси національного відродження. Воно виконувало функцію соціалізації та формування колективної ідентичності, адже культурно-дозвілєві практики часто мали виховний і просвітницький характер [5, с. 70]. Водночас дозвілля було простором інтеграції європейських тенденцій – активного туризму, спорту, театральних видовищ – у локальне середовище.

Міське середовище Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. формувало специфічні моделі дозвілля, що поєднували традиційні практики з новітніми культурними впливами. Міста регіону, багатонаціональні й багатоконфесійні за складом, формували різні моделі відпочинку, які поєднували традиційні практики з новітніми культурними тенденціями. Урбанізація, зростання інтелігенції та поява нової «селянської інтелігенції» створювали попит на культурні послуги, що проявлялося у розвитку читальних, театрів, кав'ярень, туристичних товариств і святкових маніфестацій [6, с. 99–101; 7, с. 205–207; 8, с. 1370–1372].

Однією з провідних форм проведення дозвілля міського населення стало читання. Українська молодь активно зверталася до творів класиків – Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, а також до польської літератури (А. Міцкевич, Ю. Словацький, Г. Сенкевич). Важливим було використання бібліотек – Оссолінеуму, НТШ, «Просвіти», а також приватних випозичалень¹, які пропонували новинки європейської белетристики [9, с. 4–6]. Книжна культура формувала етносоціальні уявлення галичан, а добір літератури мав виразний ідеологічний вимір: народовці орієнтувалися на українську спадщину, москвофіли – на російську, поляки – на власний

¹ Випозичальня - це бібліотека, яка дозволяє читачам брати книжки додому, а не лише користуватися ними на місці.

національний канон [6, с. 99–102]. Таким чином, читання було не лише способом відпочинку, а й інструментом національної самоідентифікації.

Популярним осередком дозвілля були кав'ярні та ресторани, що виконували роль публічних салонів. Наприклад, у Львові кав'ярні Шнайдера чи «Монополь» стали місцем зустрічей інтелігенції, де читали пресу, дискутували на політичні й літературні теми, налагоджували професійні контакти. Для інтелектуалів це було зручне «нейтральне» середовище, де поєднували відпочинок із роботою [10, с. 85–87]. Різні заклади обслуговували різні соціальні групи: від елітарних ресторанів до дешевих шинків, що відображало соціальну стратифікацію міського населення [11, с. 205–207].

Особливе місце у проведенні вільного часу міщан Галичини займав театр. Галицька сцена кінця XIX – початку XX ст. розвивалася під впливом європейського модерну, символізму та неоромантизму. Діяльність режисерів Й. Стадника та О. Загарова сприяла оновленню репертуару, який включав твори Г. Ібсена, Г. Гауптмана, Б. Шоу поряд із українською драматургією В. Винниченка та О. Олеса [11, с. 205–207]. Театральні вистави виконували не лише розважальну, а й виховну функцію, формуючи національну свідомість глядачів. Відвідування театру стало ознакою культурної приналежності та інтелігентності міського населення.

Спорт і активні форми дозвілля у міському середовищі Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. становили важливий сегмент культурного життя, який поєднував фізичне виховання, рекреацію та елементи національного виховання. В умовах модернізації та урбанізації саме фізична культура ставала одним із засобів інтеграції молоді у громадське життя. У містах діяли спортивно-руханкові товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», а згодом і «Пласт», які організовували гімнастичні вправи, показові виступи, змагання та масові святкування. Такі заходи мали не лише розважальний, а й виховний характер, адже формували дисципліну, колективізм і патріотичні настрої [7, с. 209–210].

Мандрівки та екскурсії також були важливою формою дозвілля, особливо серед молоді та інтелігенції. Вони охоплювали як короткі прогулянки околицями Львова чи Станиславова, так і багатоденні подорожі Карпатами [12, с. 230]. Гімназисти й студенти організовували маївки, ботанічні та історико-краєзнавчі екскурсії, які мали освітнє й виховне значення [13, с. 239–243]. Туризм у Східній Галичині поєднував рекреаційний і краєзнавчий аспекти, а відвідування курортів (Трускавець, Моршин, Любінь) стало модним атрибутом міського життя [14, с. 77–79]. Сільський туризм, який активно розвивався в міжвоєнний період, також приваблював міську інтелігенцію. Він поєднував відпочинок із пізнанням етнографічних особливостей та фольклору краю [8, с. 1369–1372].

Важливим елементом міського дозвілля були масові святкування національних ювілеїв. Відзначення роковин Т. Шевченка, перепоховання М. Шашкевича чи інші урочистості ставали формою публічної маніфестації української ідентичності. Такі заходи виконували роль «емоційної освіти», сприяли консолідації громади та поширенню національних ідей [15, с. 185–189]. Святкування поєднували культурний, політичний і дозвілєвий вимір, адже вони були не лише урочистістю, а й нагодою для спільного відпочинку, концертів, театральних вистав, публічних промов.

Отже, можемо зробити висновок про те, що дозвілля міського населення Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. було багатофункціональним явищем, яке поєднувало культурні, освітні, рекреаційні та політичні практики. Читальні, театри, кав'ярні та курорти виконували роль осередків соціалізації й самоосвіти, водночас формуючи національну ідентичність. Масові святкування та ювілеї ставали інструментом публічної маніфестації української культури, а аматорські гуртки й студентські товариства забезпечували активну участь молоді у культурному житті. Війна та економічні труднощі змінювали характер дозвілля, але не зупиняли його розвитку, адже навіть у кризових умовах зберігалася потреба у культурних практиках і громадській взаємодії.

Особливої ваги набули спорт і активні форми відпочинку. Руханкові товариства, туристичні гуртки та курортний туризм поєднували фізичне виховання з вихованням патріотизму й колективізму. Мандрівки та екскурсії сприяли пізнанню рідного краю, а сільський туризм забезпечував контакт міської інтелігенції з традиційною культурою. Таким чином, дозвілля стало не лише сферою відновлення сил, а й важливим чинником модернізації міського життя, інтеграції різних соціальних груп та формування нових моделей поведінки, що визначали культурне обличчя регіону на зламі століть.

Список використаних джерел

1. Бойко О. П. Соціологія дозвілля : навч. посіб. Суми, 2024. 129 с.
2. Мицкан Т., Мицкан Б. та ін. Активне дозвілля і його організація: історичний контекст. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2023. Вип. 28 (3). С. 155–170.
3. Петрова І. В. Дозвілля як універсум культури: теоретичні виміри сучасності. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 18–24.
4. Федотова О. В., Жукова А. І. Праця та дозвілля в історіософській перспективі: проблема співвідношення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 29. С. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.958>
5. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія. Суми, 2011. 285 с.
6. Голик Р. Книжна культура, читання й етносоціальні уявлення галичан кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* 2011. Вип. 6. С. 98–108.
7. Дрогобицька О. Новітні способи проводити дозвілля в українських сільських громадах Галичини (кінець XIX ст. – 1930–ті рр.). *Сторінки історії*. 2025. № 61. С. 205–224. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347309>

8. Худик Н. І. Тенденції розвитку сільського туризму у Східній Галичині в міжвоєнний період (кінець XIX ст. – 1939 р.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11(29). С. 1369–1379. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-1369-1379](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-1369-1379)
9. Ганусин О. Читацькі інтереси української молоді Галичини кінця XIX – початку XX століття. *Новітня доба*. 2022. Вип. 10. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2022-10-3-11>
10. Мисак Н. Дозвілля й відпочинок української інтелігенції Львова наприкінці XIX – на початку XX століття на прикладі родини І. Франка. *З історії західноукраїнських земель*. 2018. Вип. 14. С. 83–111.
11. Грицан А. Театральна культура Галичини в контексті європейського модерну (кінець XIX – перша чверть XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство*. 2010. Вип. 17–18. С. 205–211.
12. Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) : монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 540 с.
13. Мисак Н. Мандрівки галицької молоді наприкінці XIX – початку XX ст.: організація, характер, маршрути, вплив на формування особистості гімназистів і студентів. *Galicja. Studia i materialy*. 2020. № 6. С. 238–273. DOI: <https://doi.org/10.15584/galisim.2020.6.12>
14. Голик Р. Серед карт й путівників: краєзнавство, відпочинок і туризм в рецепції галичан XIX – першої половини XX ст. *Краєзнавство*. 2014. № 1. С. 77–85.
15. Лазурко Л. Святкування українських національних ювілеїв у Галичині (кінець XIX – початок XX століття). *З історії західноукраїнських земель*. 2015. Вип. 10–11. С. 184–206.